

ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО ЗАСТРАХОВАНЕ И ФИНАНСИ – СОФИЯ
УЧЕБЕН СЪВЕТ „ФИНАНСИ“

ТАТЯНА ВЕНЕЛИНОВА ТОДОРОВА

*“ФИНАНСОВИ АСПЕКТИ НА БИЗНЕС МОДЕЛ ПО
ПРЕДПРИЕМАЧЕСТО (В РЕЗУЛТАТ НА УСЪВЪРШЕНСТВАН
УНИВЕРСИТЕТСКИ КУРС)”*

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И
НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“ ПО НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ „ИКОНОМИКА“,
ДОКТОРСКА ПРОГРАМА „ФИНАНСИ, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ“

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ПРОФ.ДПН САВА ГРОЗДЕВ

СОФИЯ, 2021

Дисертационният труд е с общ обем от 161 страници и е структуриран както следва: увод, шест глави, заключение, списък на използваната и цитирана литература и приложения. Дисертацията съдържа 25 графики, 2 таблици и 6 приложения. Библиографията включва: 87 цитирани академични монографии, статии и студии, използвани са 19 книги по темата, както и 60 статистически и интернет източници.

Състав на научното жури:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Защитата на дисертационния труд ще се проведе на dd/mm/2021 г. от 00:00 в Google Meet платформа.

Материалите по защитата са на разположение в библиотеката на ВУЗФ.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.1 Актуалност на изследването

1.2 Обща рамка и предмет и на изследването

1.3 Теза, цел и задачи на изследването

1.4 Методология на емпиричното изследване

1.5 Ограничения в обхвата на изследването

2. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

3. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ И НАУЧНИ ПРИНОСИ

4.1 Извеждане и валидиране на бизнес модел за ВУ предприемаческа програма в България

4.2 Възможности за финансиране на предприемаческа програма

5. СПРАВКА ЗА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

6. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.1 Актуалност на изследваната проблематика

Има три основни източника, отговорни за наблюдаваното увеличение на университетските програми по предприемачество в Европа - законодатели, студенти и преподаватели. Законодателите са убедени, че предприемачеството е начин да се справим с икономическите проблеми, напр. безработица и като цяло, младежта е повече изложена на последиците от икономически кризи в сравнение с другите възрастови групи. Но търсенето на програми по предприемачество, в частност от студенти, обикновено се разглежда като резултат от променящата се структура на икономиките – намаляване броя на компаниите, изместване на бизнес моделите или аутсорсване в други пазари.¹ Когато предприемачеството предоставя сериозна възможност за професионална реализация, очевидно все по-нарастващ брой млади хора ще изберат предприемачески програми, за да развият собствения си капацитет. Учени от различни области на икономика, социални или образователни науки, се насочват към предприемачеството, като предмет или тема за преподаване, предизвикани от тяхната склонност за актуализиране и обновяване на учебните програми или в отговор на законодателите за създаване на политика за търсене на този предмет.

Не е изненадващо, че през последното десетилетие в повечето европейски държави се наблюдават тенденции за въвеждане на предмета предприемачество в учебните програми на училищата (Изпълнителна агенция за образование, аудиовизия и култура, 2012). България започна прилагането на Национална стратегия за предприемаческо образование в училищата през 2008 г. и понастоящем е във втори етап от мерки за прилагане². Малкото на брой професионални гимназии в България, предимно икономически гимназии с бизнес профили, са възприели предприемачеството като задължителен предмет преди въвеждането на Националната стратегия. От оценката на българското образование в класацията за глобална конкурентоспособност 2016/2017, най-големият проблем изглежда качеството на средното образование, което е от съществено значение за социалната интеграция.

¹ Hynes, 1996; Mwasalwib, 2012

² Министерство на младежта и спорта, 2012

Според националното експертно проучване на GEM България от 2016/2017 г.³ университетите в България са получили ниски оценки (3,5 по скала 1 - 9) за осигуряване на добра и адекватна подготовка сред студентите с цел стартиране и развитие на нови фирми. В изследователският си метод доклада за мониторинг на предприемачеството в България се базира на данни от национални експертни проучвания и / или проведени анкети сред населението. Въз основа на експертните оценки⁴ качеството на обучението по предприемачество в училищата е оценено също отрицателно, т.е. знак, че системата в не успява адекватно да подготви учащите за участие в икономиката. Предприемачеството на гимназиално ниво не е широко обхватно и достатъчно ефективно. Данните от доклада показват и липса на адекватни академични компетенции сред преподавателите, които да вдъхновяват и подпомагат учащите с практически опит. Експертите оценяват особено слабо недостатъците на системите за средно образование в България, и по-положително (но все още ниско) състоянието на образованието по бизнес и мениджмънт. Като цяло, тъй като изследването използва предимно най- общи данни и стига до ограничени заключения, то не отговаря в дълбочина на въпроса дали и до каква степен часовете по предприемачество са повлияли на предприемаческите намерения на българските гимназисти или студенти.

Към момента, в България има лимитиращ брой научни данни за резултатите от текущата Национална стратегия за предприемаческо образование от 2008 г.⁵ Потвърденото ограниченото количество изследвания за ефективността на предприемаческите програми във нашето висше образование, съчетано с липса на точни данни, налагат да се правят повече опити за изследвания по тази тема. Научната литература е единодушна, че е необходимо по-задълбочено разбиране, с цел подобряване качеството на предлаганите академични програми⁶.

1.2 Обща рамка и предмет на изследването

Този дисертационен труд ще изследва **ефективността на учебните програми по предприемачество в българските ВУЗ** и ще предостави нови емпирични данни

³ Глобален доклад за мониторинг на предприемачеството в България, 2017

⁴ изследването не ползва мнението на учащи

⁵ Cardoso, 2018

⁶ OECD, 2012; European Commission, 2013

доколко тези програми успяват да мотивират бъдещите предприемачи (предмет на изследването). За целта са използвани дефиниции на предприемачество, базирани по същност, смисъл, приложимост и интереси, поставени върху явлението. В резултат, дисертационният документ ще формулира рамка на предприемаческото образование в България, като **обект на изследването са намеренията на студентите за предприемаческа кариера и следователно ще предложи насоки за подобряване на методологичната основа на образованието в българските ВУЗ .**

Следвайки аргументите на Ajzen⁷ намеренията и поведението могат да се формират чрез образователни интервенции, неговата Теорията за планирано поведение (ТПП)⁸ може да бъде приложена като концепция за проектиране на подобна стратегия за интервенция, с цел оценка на резултати или с цел предвиждане на поведенчески намерения. Когато се използват ТПП или други модели на поведение, на първо място се разглеждат целите на образователната интервенция. Hytti⁹ твърди, че като интервенция, обучението по предприемачество цели: 1) да даде обща информация за предприемачество, което се смята за основна стъпка в обучението; 2) да оборудва студентите с предприемачески подход за нуждите на ежедневната им работа, напр. ставайки по-иновативни спрямо изискванията на настоящата работна среда; 3) да подготви студентите като предприемачи, с цел стартиране и управление на нов бизнес. Както беше посочено по-горе, повечето от тези цели на обучение изграждат необходимите предприемачески знания, умения и компетентност, но са и стимул за промяна в поведението¹⁰, като по този начин влияят върху нагласи, интереси, отношение и увереност като цяло към предприемачеството.

Тъй като дефинициите за предприемачество варират, има и голям брой така наречени показатели за успех, които изследователите използват, за да оценят въздействието от курсовете за обучение – напр. ефективност, степен на удовлетвореност сред студентите, брой стартиращи фирми, принос към обществото или ниво на доходите на завършилите, когато вече са работното си място¹¹. Резултати от изследванията показват, че завършилите са склонни да стартират собствен бизнес от 5 до 10 години след

⁷ Ajzen I., 2006

⁸ Теорията за планирано поведение - ТПП

⁹ Hytti, 2005

¹⁰ Mwasalwib, 2012

¹¹ Charney & Libecap, 2000; Gartner, 1989

дипломиране¹². Ако трябва да се установи въздействието от образованието веднага след завършване на даден предприемаческия курс, то тази разлика във времето значително би намалила броя на физическите показатели – напр. ново бизнес начинание, принос към обществото и т.н.. Идеята в съответствие с ТПП, която стои зад избора на този модел в настоящето изследване, е с аргумент, че намеренията са най-добрите предсказатели за бъдещите поведенчески действия на хората.

1.3 Теза, цел и задачи на изследването

Настоящия дисертационен труд е проектиран като **количествен и качествен анализ, насочен към всички ВУЗ в България, които предлагат програми за предприемачество на ниво бакалавър или магистър.** Анализът обхваща първия семестър на учебната година 2019-2020 и включва студенти от различни специалности и университети (Фиг. 1). Избора за първично количествено изследване, съчетано с допълнителни сравнителни анализи от научни списания, правителствени публикации и електронни данни, е обоснован с цел постигане на точност в измерване влиянието на университетска предприемаческата програма. За събиране на първичните данни е използвана валидирана анкета по предприемачество (преведена и адаптирана на български език)¹³. Извършени са кръстосано табулиране, корелационен и регресивен анализ, за да се установи прогнозираната значимост на променливите, използвани в ТПП. В допълнение бяха направени сравнителен документален анализ на правителствените програми и учебни планове на определени университети. Този подход е в съответствие с настоящите най-добри практики в образователните и предприемачески изследвания, където качествени и количествени методи на изследване се допълват взаимно¹⁴.

Основната изследователска **теза** е формулирана, както следва: **Българското университетско образование по предприемачество влияе положително върху предприемаческите намерения на студентите.**

¹² Galloway & Brown, 2002

¹³ Fayolle & Gailly, 2006; Liñán & Chen, Y., 2009

¹⁴ Hytti & Kuopusjärvi, 2004; Wellington, 2000

Университет Тракия, Стара Загора, държавен	индустриален бизнес и предприемачество
Русенски университет „Ангел Кънчев“, държавен	предприемачество и иновации
Университет за национално и световно стопанство, София, държавен	предприемачество
Икономически университет, Варна, държавен	международен бизнес и предприемачество
Университет за финанси, бизнес и предприемачество, ВУЗФ, София, частен	бизнес икономика, предприемачество и иновации
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“, частен	предприемачество

Фигура 1: Висши институти, предлагащи учебни програми по предприемачество, 2019/2020;

Източник: собствени данни

Основната изследователска теза води до формулирането на следните, по-специфични **цели** на изследователската дейност:

- 1) Оценка на резултати и приоритети от обучението по предприемачество, сравнявайки настоящото състояние на университетските програми и институционалната им финансова подкрепа (теоретична);**
- 2) Определяне ефективността на съществуващите програми по предприемачество във връзка с насърчаване избора на студентите към предприемаческа кариера (емпирична);**
- 3) Измерване степента и начините, чрез които обучението в българските университети влияе на възприятията, намеренията и отношението на студентите към предприемачество (емпирична);**

4) Валидиране на бизнес модел с финансиране за ВУЗ предприемаческа програма в България (теоретична).

Изследователска цел 1 се стреми да инвентаризира състоянието на предприемаческото обучение чрез идентифициране на неговите цели, аудитории и начини на финансиране. Изследователската цел 2 има за задача да оцени университетското образование по предприемачество по отношение на това, което то се опитва да постигне сред студентите. Изследователската цел 3 е поставена за измерване значението, посоката и въздействието, което българското университетско предприемаческо образование има върху намеренията на студентите да станат успешни предприемачи. Цел 4 анализира как университетското обучение по предприемачество би могло да интегрира част от проблемите, с които студентите се сблъскват в своите предприемачески опити и съответно предлага подходящ бизнес модел, контекст и насоки за приложение. В допълнение, след подробно проучване на наличната литература касаеща предприемаческите намерения, бяха формулирани следните четири **задачи**, зависими и независими променливи на изследването (цел 2, 3), които могат да бъдат тествани и решени:¹⁵

H1: Положителното отношение на студентите към предприемачеството, оказва положително влияние върху техните предприемачески намерения.

H2: Положителните нагласи на студентите в резултат на оказана подкрепа на близки (семейство и приятели) към предприемачество, оказват положително влияние върху предприемаческите намерения.

H3: Положителните нагласи на студентите към обществени ценности за предприемачество, оказват положително влияние върху техните предприемачески намерения.

H4: Положителна нагласа към собствено предприемаческо поведение, оказва положително влияние върху предприемаческите намерения.

¹⁵ Dependable Variable (DV) - зависима променлива, Independent Variable (IV) - независима променлива

Обект на изследване: влиянието от обучението по предприемачество, изразено като намерения и увереност на студентите да стартират собствен бизнес (DV).

- влияние на близки/ приятели / институции (IV 1), измерено по скалата на Ликерт 1-5;
- социални ценности в областта на предприемачеството (IV 2), измерени в порядъчен мащаб на съгласие;
- положително отношение към предприемачество (IV 3), измерено по скалата на Ликерт 1-5;
- положително собствено отношение към предприемачеството (IV 4), измервано в порядъчен мащаб на съгласие ¹⁶.

Точното измерване на независимите променливи е предпоставка за валидността на емпиричните констатации, които ще последват. Анкетираните студенти оцениха относителната степен на всяка от тези променливи, вариращи от „ниска“ до „висока“ степен по пет-балната скала на Ликерт. Проведеното емпирично изследване (N = 83) е сравнително малко, но усилията бяха насочени предимно към подбора на анонимни източници, които адекватно да представляват мненията на студентите по предприемачество сред **всички** ВУЗ в страната. Като се има предвид малкият размер и процент разпространени и попълнени анкети 31% (83 отговора, събрани от извадка 267), резултатите не трябва да се считат за напълно представителни, но има съществен доказан положителен принос от дисертационното изследване в генерираните мнения на участниците и потвърждаване на констатираните тези, както и за стимулиране на бъдещи, допълнителни изследвания в тази област.

Според Ajzen¹⁷, отношението към обществени норми е пряко свързано с възприетия социален натиск на даден човек да изпълнява или не определено поведение. На първо място, той поставя влиянието на околни, напр. родители, близки роднини, съпруг/ съпруга или хора, чиито гледни точки имат значение, преди вземането на решение ¹⁸. На второ място това, което оказва по-голям натиск, е общо възприетата толерантност към подобни действия в обществото, където предприемачът ще работи в бъдеще. Обществото налага традиционно възприети норми и ценности, които влияят на

¹⁶ Виж анкетата

¹⁷ Ajzen I., 1991

¹⁸ Veciana, Aponte, & Urbano, 2005; Ajzen I., 1991

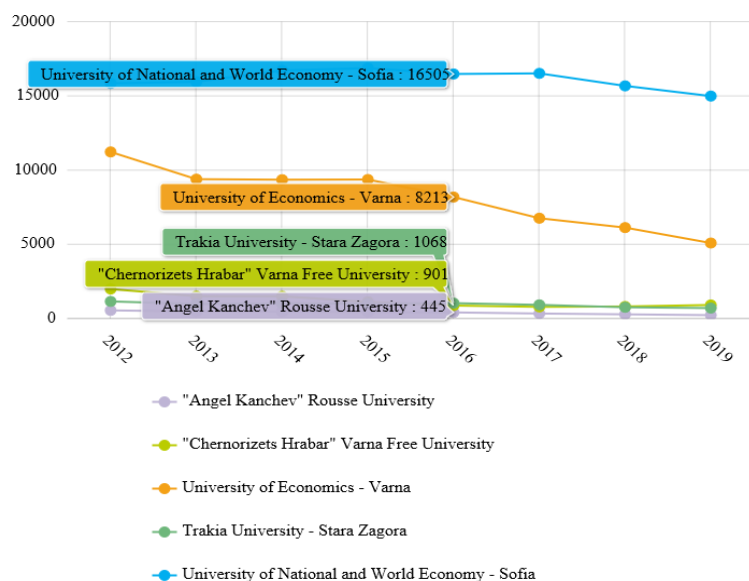
отношението относно приемливостта на определен тип поведение. Настоящото изследване ще подходи към идентифициране на тези възможни променливи величини в българското общество или на натиска от страна на други.

1.4 Методология на емпиричното изследване

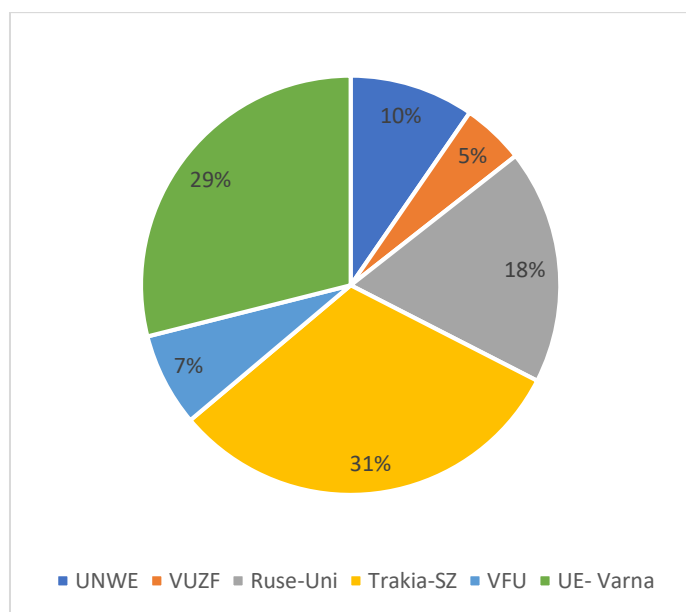
За целите на това изследване се използва триангулация по отношение на методите, източници и теории. Триангулацията като термин, се отнася към използването на различни методи и източници за събиране на данни, за да се развие цялостно разбиране на конкретното явление и по този начин да се увеличи валидността на изследването¹⁹. Например, използването на (множество) методи и техники за изследване на едно и също явление - анкета или интервюта. Триангулацията се отнася и до събирането на данни от различни източници, както от анкетиранни, така и чрез вече проведени научни изследвания, за да се достигне до множество перспективи и валидиране на информацията. За постигане целите и отговор на тезата, изследването комбинира множество методи за изследване, като „сравнителен метод“, „конкретизация“, „абстракция“, „индукция“, „обобщение“, „описателен статистически подход“, „прогнозен анализ“, „анализ“ и „синтез“.

За събиране на данни сред целевите участници - студенти, които се обучават в курс по предприемачество в университети в България - е използвана анкета. В България предприемаческите програми се предлагат в редица форми и на различни нива. По данни на Министерството на образованието - МОН в България, във всички 6 изследвани университета се обучават общо 29 845 студенти по икономика през учебната 2018/2019 година (Министерство на образованието, България, 2020 г.). Общо N = 83 студенти взеха участие в проучването и се квалифицираха за последващ анализ на техните резултати (UNWE n = 8 (9,6%); VUZF n = 4 (4,8%); Ruse-Uni n = 15 (18,1%); Тракия -SZ n = 26 (31,3%) и VFE n = 6 (7,2%). Причините за неучастие на част от студенти са неприсъствие в деня, когато въпросниците са администрирани, дължащ се на факта, че студентите не са били предварително уведомени за точна дата и час, следователно, непопълването на анкети е случайно, а не умишлено. Анкетите са администрирани напълно доброволно и анонимно и са обработени със статистическа програма СПСС.

¹⁹ Verhoeven, 2019

Фигура 2: Брой записани студенти, 2019 (икономика); Източник: <https://rsvu.mon.bg/rsvu4/#/>

Фигура 3: Разпределение на отговори от ВУЗ; Източник: авторово изображение

Въпросите в анкетата бяха формулирани на български и за удобство, могат да бъдат попълнени както дигитално, така и/или на хартия. Категориите отговори бяха представени по 5-точкова скала на Ликерт, където анкетираните могат да посочат степента, с която могат да измерят своите очаквания при въпроси като: „до каква степен очаквате, че този курс ще ви помогне (1) да получите общи знания за предприемачеството; (2) за придобиване на необходимите умения за работа като предприемач, (3) придобиване на необходимите умения, за да започнете собствен

бизнес“. Бяха добавени допълнителни въпроси, в които учащите посочват нивото, на което те намират щатна работа или предприемачество за по-желано.

Данните от проучването бяха анализирани на три етапа - първо, описателен анализ, за да се установи: (1) общ профил на студентите (т.е. възраст, университет, година на обучение, пол, процент на тези, които са започнали / ръководили бизнес); (2) обща степен на очаквания и интерес към платената длъжност и предприемачество. След това, беше направен корелационен анализ, за да се установи как / дали очакванията от обучението са свързани с: (а) профила на студентите (т.е. възраст, пол, предприемачески опит); (б) избор на професионална кариера (т.е. платена заетост и предприемачество/самостоятелна заетост. По време на последния етап бяха проведени анализи на ANOVA, за да се наблюдават разликите между тестваните променливи величини в различните университети.

1.5 Ограничения в обхвата на изследването

Според резултатите е видно, че курсовете по предприемачество в университетите в България влияят съществено върху предприемаческите намерения на студентите. По-конкретно, това дисертационно проучване потвърди, че ТПП е валиден и за България.

Трябва да се отбележат и някои ограничения на изследванията, които забавиха постигането на първоначалните цели. По време на процеса на изследване, авторът се сблъска с редица пречки, в по-голямата си част извън зоната на влияние на изследователя, като например, ограничения брой отговори (N: 83), както и нежеланието на анкетираните да предоставят пълна информация и/или предоставяне на собствена интерпретация на някои от въпросите. В допълнение, това изследване беше ограничено във времето, което обаче не попречи на качеството на събраните първични данни. Бъдещи изследвания биха могли да са насочат към студенти, които не се занимават само с предприемачество или да се цели анализ на промените в тестваните величини, което обаче може да отнеме повече време и средства. Като цяло, ограниченията и пречките забавиха процеса на изследване и наложиха да се търсят алтернативни решения, без да застрашават валидността и достоверността на проучването.

Бъдещи проучвания, за разлика от настоящето, могат да бъдат проектирани и с други методи така, че да се търси по-качествен отговор, напр. чрез наблюдение или експеримент. Въпреки че това проучване използва променливи като пол и предприемачески статус, в корелационните таблици има данни и за други демографски променливи, които косвено могат да повлияят върху избора на професионална кариера сред учащите (родители- предприемачи, регион и т.н.). Бъдещи изследвания могат също да бъдат насочени към определяне на това ниво на влияние, по-специално, чрез изследване разликите между жени и мъже от тези предприемачески семейства спрямо непредприемачески семейства.

2. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Както вече беше споменато, обект на настоящето дисертационното изследване са студентите по предприемачество, т.е. тяхната готовност и способност да превърнат идеите си в практика, подкрепени от необходими умения и знания, придобити по време на обучението по предприемачество. Следователно, общите университетски икономически и бизнес курсове, които не включват този специфичен елемент, не се считат за „предприемачески“ и са изключени от проучването. Налагането на такъв предварителен скрининг, гарантира необходимо ниво на знания и компетентност сред отговарящите, т.е. учебната програма трябва да съдържа поне един модул по предприемачество или мин. 25% от учебната програма на курса (5 ест.). Разработените в дисертацията анализи, се опитват да предоставят емпирични данни за това колко ефективно съществуващите програми по предприемачество насърчават студентите да станат успешни предприемачи и до каква степен университетското образование по предприемачество в България влияе на отношението и намеренията им към професия - предприемач.

Дисертационния труд се състои от 6 глави. Следващите параграфи ще направят кратък преглед на всяка от включените в съдържанието глави.

1 ВЪВЕДЕНИЕ И ОБХВАТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1.1 Дефиниране на предприемачеството

1.2 Дефиниране на обучението по предприемачество

1.3 Предприемаческа среда в България

1.3.1 България – макро рамка

1.3.2 Висше образование в България

1.3.3 Болонския процес на практика

2 МЕТОДИКА НА ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕТО

2.1 Изследователска теза, обект и цели на изследването

2.1.1 Теоретична рамка

2.1.2 Предприемачески намерения

2.1.3 Университетското образование по предприемачество като интервенция

2.2 Събиране на данни

2.3 Дискусия по емпиричните изследвания

3 НАЙ-ДОБРИТЕ ПРИМЕРИ В ЕВРОПА

4 МОДЕЛ ЗА УНИВЕРСИТЕТСКА ПРОГРАМА ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В БЪЛГАРИЯ

4.1 Финансиране на предприемаческа програма

4.2 Предприемачество в университетите

4.3 Стимулиране на университетска предприемаческа програма

4.4 Развитие на план за обучение

4.5 Предприемаческа програма с финансова подкрепа

5 ВАЛИДНОСТ, ОГРАНИЧЕНИЯ И БЪДЕЩИ НАСОКИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

6 ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

ПРИЛОЖЕНИЯ

БИБЛИОГРАФИЯ

- Глава 1 е въвеждаща и прави изчерпателен преглед на научна литературата, която е насочена към дефиниране на съвременното образование по предприемачество по

отношение на неговите общи цели, методи на обучение, показатели и др. В прегледа се използва систематичен преглед на публикувани статии по темата (n = 87).

- Глава 1 и 2 отговарят на изследователска цел 2 и се стремят да идентифицират факторите, които оказват въздействие сред завършващите предприемачество в България и обосновават използваната в изследването методология. Емпиричният анализ обхваща политически, икономически, социални и технологични фактори и се прави преглед на настоящи и минали процеси, характерни за висшето образование в страната през второто десетилетие на миналия век.

- Глава 3 се занимава с изследователска цел 4. Въпросът е едновременно изследователски и оценъчен, като стремежа е да се идентифицират и предоставят приоритетни, добри практики на университетско обучение по предприемачество в Европа. Включени са програмни цели, профил на учащите, очаквания от обучението, практически методи на преподаване и анализ на това как университетите успяват да постигат своите цели и очакванията на учащите.

- Глави 3 и 4 са базирани съответно на изследователските въпроси, поставени за установяване на следното: (1) валидността на ТПП за предприемаческите намерения сред българските студенти; (2) влиянието на всяка от променливите в модела за предприемачески намерения; (3) представяне и валидиране на модел за обучение по предприемачество с финансиране, приложим за университетите в България. Емпиричните констатации от тази глава бяха публикувани в научното списание VUZF Review.

- Документът завършва с глави 5 и 6, които обобщават резултатите от всички предишни глави, представляват дискусия за влиянието на използвания научен модел и теории, и разглеждат валидността и ограниченията на изследването. Глава 6 е заключителна и се базира на научните приноси в отговор на поставената изследователска теза, набляга на ограниченията, пред които е изправено настоящото изследване и дава указания и препоръки за бъдещи, по-нататъшни изследвания по темата.

3. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В дисертационното проучване се дава оценка на въздействието от университетското образование по предприемачество в България. Основната задача беше да се **определи степента, с която университетските курсове по предприемачество влияят върху намеренията и избора на студентите за потенциална кариера**. Проучването се базира на предприемаческите намерения на българските студенти, като показател за успех. За целта е тествана валидността на ТПП за предприемачески намерения и нейните променливи.

Като инструмент за проучване и събиране на данни е използвана анкета сред целевите участници - студенти, които се обучават в програма по предприемачество в България. 83 са анкетираните студенти на възраст / средно/ 23,3 години (стандартно отклонение = 4,25), 26,5% от анкетираните са мъже ($n = 22$), а по-голямата част 55,4% са жени ($n = 46$), 18% от студентите ($n = 15$) не са отговорили на въпроса за пол (Фиг. 4). Редица отговори на анкетираните (36,1%) сочат, че към дадения момент вече са започнали или ръководят собствен бизнес. Както бе уточнено, анкетираните студенти имат различни учебни профили. Най-голям брой сред анкетираните изучават индустриален бизнес и предприемачество от Университета Тракия в Стара Загора, последван от Икономически университет, Варна, което се обяснява и с техния дял на разпределение. За да се проверят разликите в различните програми и университети, беше извършен анализ на ANOVA. Анализът показва, че не могат да се наблюдават значими разлики в изследваните намерения на студентите от различните университети по отношение на възраст, предприемачески опит или обществени ценности.

Предприемачество					
		Честота	%	Валиден %	Кумулативен %
	Мъже	22	26,5	32,4	32,4
	Жени	46	55,4	67,6	100,0
	Общо	68	81,9	100,0	
		83	100,0		

Фигура 4: Интерес към предприемачество; Източник: авторово изображение

Проследявайки личната информация, анкетираните жени ($n = 46$) превъзхождат броя на анкетираните мъже ($n = 22$), но полът няма връзка с никоя от тестваните променливи в ТПП, т.е. студенти (мъже / жени), които са започнали / управляват собствен бизнес, нямат доказана съществена, положителна връзка с бъдещи техни опити да управляват собствен бизнес. С други думи, и двете категории студенти - с или без предишен бизнес опит, мъже или жени - са еднакво решени да имат собствена предприемаческа кариера. Тази констатация се потвърждава и от годишния доклад на GEM²⁰ за България 206/2017²¹, където съотношението жени и мъже е малко по-голямо за България в сравнение с някои от страните с референтни стойности, но показва повече равенство между половете по отношение на предприемаческите начинания в ранен етап. За разлика от общото мнение, базирано на предишни глобални изследвания на GEM (мъжете са по-предприемчиви), делът на жени предприемачи в България е много подобен на мъжкия еквивалент²².

До колко платената щатна длъжност е привлекателна, според изследваните студенти няма пряка съществена връзка с очакванията в каква програма се обучават - в специална програма по предприемачество или с цел да добиват най-общи познания за предприемачеството. Но резултатите показват, че платена заетост е по-привлекателен избор (34.6%) и има значима, положителна корелация с очакванията за придобиване на необходимите умения за по-иновативен служител. Освен това избора за кариера в предприемачеството (69,5%) сред студентите е значително по-привлекателен и е корелата с всички очаквания за обучение, което може да се обясни с общите високи стойности на избора към предприемачеството за повечето анкетирани.

Като цяло, тази част от анализа на данните показва, че университетското обучение по предприемачество в България по отношение на очакванията за придобити знания се застъпва повече или по-малко с очакванията на учащите. Що се отнася до нивото на предпочитано обучение, конкретно предприемачество, във всички шест тествани университета, то е малко по-нисък в сравнение с високите очаквания на студенти в тази област. Също така е факт, че макар и програмите да не отговарят на напълно на някои от очакванията, студентите са по-малко привлечени от щатна работна заетост и по-

²⁰ GEM – Global Entrepreneurship Monitor

²¹ Асоциация GEM, 2016/2017

²² Асоциация GEM, 2016/2017

привлечени от кариера в предприемачеството (69,5% срещу 34,6%). Този резултат сочи, че знанията / уменията, които са разработени по време на курса на обучение, допринасят за това студентите да добият повече увереност за предприемачеството като потенциална кариера или просто повишават осведомеността им за собствения потенциал.

Работа на щат					
		Честота	%	Валиден %	Кумулативен %
	1	17	20,5	21,0	21,0
	2	5	6,0	6,2	27,2
	3	18	21,7	22,2	49,4
	4	13	15,7	16,0	65,4
	5	28	33,7	34,6	100,0
		81	97,6	100,0	
		2	2,4		
Общо		83	100,0		

Фигура 5: Интерес към работа на щат; Източник: авторово изображение

Предприемачество					
		Честота	%	Валиден %	Кумулативен %
	2	2	2,4	2,4	2,4
	3	3	3,6	3,7	6,1
	4	20	24,1	24,4	30,5
	5	57	68,7	69,5	100,0
		82	98,8	100,0	
		1	1,2		
Общо		83	100,0		

Фигура 6: Интерес към предприемачество; Източник: авторово изображение

Все пак се установяват и различия в мненията на студентите от изследваните университети по отношение на степента, с която те уточняват, че действително са придобили знания и умения за и по предприемачество. По-специално студентите, които следват курсове по предприемачество в Икономическия университет, Варна и Университет Тракия-СЗ са най-решени да започнат собствен бизнес и разкриват, че са научили най-много за и по предприемачество от всички останали университети. При сравняване разликите на средните очаквания за обучение и постигнати знания, данните показват, че конкретно преподавателите във VUZF, София и VFU, Варна се борят с удовлетворяване очакванията на своите студенти.

Разглеждайки предприемаческите профили на анкетираните студенти 22,9% от тях са преминали курс, свързан с предприемачеството преди настоящата университетска програма, 36,1% имат известен опит в стартирането и/или управлението на собствен бизнес, а 85.5% от тях имат и трудов стаж. Докато предишни направени изследвания установяват положителна връзка между родител/семејство - предприемачи и това да започнеш собствена фирма²³, резултатите тук показват отрицателна връзка между минали предприемачески опити и нови предприемачески намерения.

Забележителна също така е, отрицателната връзка между възприятията на студентите за оказване на подкрепа или помощ в предприемаческите им намерения от университет или друга институция, докато подкрепата от близки, семејство или приятели остава положително свързана с предприемаческите им намерения. Обществените ценности, както и одобрението от обществото на завършилите предприемачество да продължат своята предприемаческата кариера също остават отрицателно свързани. Допълнително бяха проведени анализи на ANOVA, за да се изяснят потенциални различия между университетите по отношение на очакванията за обучение и избора на професионална кариера - предприемачество или щатна заетост. Не са установени съществени различия, при които бъдещите предприемачески намерения да се разглеждат като зависима променлива от отношението на близки хора, отношението към обществените ценности или собственото поведение.

До този етап общите резултати водят в голяма степен до утвърждаване на следните хипотези.

H1: Положителното отношение на учащите към предприемачеството оказва положително влияние върху предприемаческите им намерения.

H2: Положителното отношение на учащите относно подкрепата от близки хора (семејството и приятелите) към предприемачеството имат положително влияние върху предприемаческите им намерения.

²³ Mwasalwib, 2012

Н3: Положителните отношение на учащите за обществените ценности към предприемачеството оказват положително влияние върху предприемаческите им намерения.

Н4: Положително възприето собствено предприемаческо поведение на студентите оказва положително влияние върху предприемаческите намерения.

Тези резултати потвърждават, че университетското образование е важен инструмент, който стимулира да се мисли детайлно за предприемачеството, както и за повишаване на общата информираност, вече предлагана напр. от медии или кампании, провеждани от българското правителство. В същото време заключенията от тази дисертация не трябва да се тълкуват прекалено ентусиазирано. Те могат да са и сигнал за това, че поради повишена информираност, избора на студентите е краткосрочен и няма непременно да се превърне в реално действие за стартър. Повишаване атрактивността на предприемачество може да бъде постигната и без непременно да се отговоря на очакванията на учащите. Всъщност, съвременните проучвания показват, че в определени случаи участието в даден курс по предприемачество действително може да понижи намеренията и поведението на студентите за стартиране на собствен бизнес, след като те се сблъскат със собствените си недостатъчно необходими умения в тази област ²⁴.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ И НАУЧНИ ПРИНОСИ

4.1 Извеждане и валидиране на бизнес модел за ВУ предприемаческа програма в България

В заключение, усъвършенстване на обучението по предприемачество в ВУЗ в България е постижимо. Ръстът на частните университети в страната, образователните реформи в съществуващите университети след Болонския процес и съществуващия интерес към предприемачеството от страна на студенти и политици са гарант за това. България има уникалната позиция да се учи от съществуващите модели в световен мащаб и да се съсредоточи в прилагането на най-подходящите, утвърдени и висококачествени практики във своите ВУЗ-ове. Последователни действия и дългосрочната ангажираност

²⁴ Oosterbeek, van Praag, & Ijsselstein, 2001

от страна на ВУЗ са от ключово значение, което означава, че целите на тези програми трябва да са ясни от самото начало и резултатите да се измерват периодично, за да се гарантира реализирането на планираните постижения. Конкурентоспособността, икономическият растеж и нивото на иновациите в страната се обосновават също на способността да се генерират повече собственици на предприятия и лидери с предприемачески умения и талант, които да се използват както при стартирането на нов бизнес. Следователно, обучението по предприемачество е първата и вероятно една от най-необходимите стъпки за налагане на по-иновативна култура в България.

В годишните проучвания на GEM за България са правени изследвания върху мненията на хора, които са в състояние да разпознават благоприятни възможности за стартиране на бизнес и са уверени, че притежават необходимите умения за потенциални предприемачи в обществото, но все още не са изцяло решени дали ще преследват предоставената им възможност. Има съществена разлика, от почти 10 %, между жителите в областните центрове и други градове в България относно интереса им към предприемачеството като избор за професионална реализация. Жителите на областните градове отчитат положително отношение към предприемачеството на нива, които надминават средното за страната. Съществува сравнително малка разлика във възприетия висок статус за успешни предприемачи и интереса на медиите към предприемачеството между София и други големи областни градове. Данните показват по-добре изразена разлика между София, големите областни градове и по-малките градове и села. Според изследванията на GEM, постепенно започва да се очертава модел на предприемаческо развитие, в който общественото отношение във всички големи областни градове в България е сходно.

Нещо повече, от глава 1 и изложените външни фактори става ясно, че амбициите в Европа на националните правителства, означава да се натоварят университетите с отговорността да генерират тези дипломирани предприемачи, които обаче често не са подкрепени с необходими стратегии, включително и финансови. С други думи, необходима е стратегическа рамка, която да обхване университетското предприемаческо образование. Настоящото дисертационно проучване и редица други констатира, че именно недостатъчното финансиране е основната пречка на повечето предприемачи да изпълнят своите предприемачески амбиции, които се провалят все още на етап финансиране, преди дори да се изправили пред други институционални пречки.

В глава 2 се констатира, че българското предприемаческо образование постига значителни резултати, създавайки положително намерение за стартиране на бизнес сред учащите. Въпросът е „какво се случва с тези намерения след дипломирането?“ Фишбейн и Айзен²⁵ твърдят, че за да може човек да реализира намеренията си, са необходими два вида интервенции: една за генериране на желаните намерения (напр. чрез обучение) и друга много по-различна интервенция е когато се предостави възможност за прилагане на планираното поведение.

Обучението по предприемачество трябва да се извършва, като се вземат предвид разликите между теоретично придобити знания в университетите и реалността на стартиращия бизнес. Университетското образование по предприемачество, както е видно от и това проучване, се фокусира предимно върху теоретичните аспекти на предприемачеството и по-слабо върху изпълнението на предприемаческия проект²⁶. Балансирането на двете е предизвикателство, тъй като се изискват учебни програми, които са рядкост за традиционните български университети (напр. професионален бакалавър). Пред вид ограничените бюджети, с които се сблъскват българските университети, най-разумно решение би било да се синхронизират целите на преподаването по начин, който да се приведе в съответствие с резултата от самото образование.

4.2 Възможности за финансиране на предприемаческа програма

Настоящият модел на финансиране е слабото място в цялата система на висшето образование в България. От една страна, това се дължи на липсата на достатъчно ресурси, заложили в националните бюджети. От друга страна, дори наличните, предоставени ресурси са неефективно използвани, част от тях се губят и поради високата образователна миграция на студенти, преподаватели и талантиливи учени вън от България.²⁷ Наред с неефективното използване на наличните ресурси, проблемът идва и от недостатъчната прозрачност и публичен контрол върху начина на използване на материалните, в това число финансови ресурси. Няма разглеждани варианти и

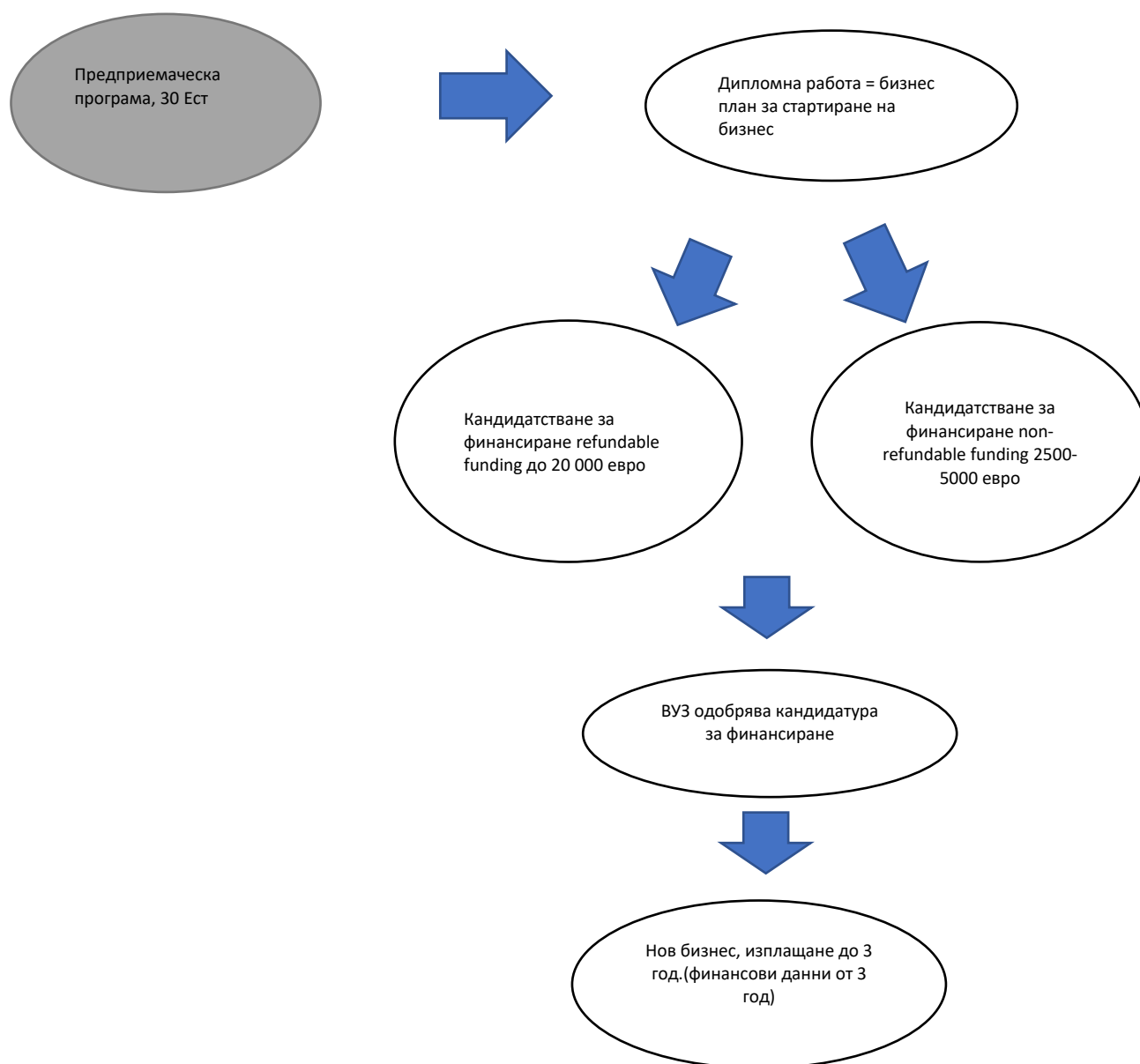
²⁵ Fishbein & Ajzen, 2005

²⁶ Clergeau & Schieb-Bienfait, 2007

²⁷ Министерство на образованието и науката, 2014

целенасочени усилия за осигуряване на други, извънбюджетни източници на финансиране /напр. от бизнеса/ и комерсиализацията на резултатите от изследванията. Държавната субсидия се разпределя въз основа на броя на записаните студенти и продължава да зависи от броя на студентите. Това принципно води до равенство, но методът на разпределение не насърчава постигането на по-високо качество на предлаганото образование. Не се стимулира развитието на стратегически важни за страната професионални области и специалности ²⁸. Такива са както професионалните направления, които са с висок приоритет за нуждите на икономиката и пазара на труда, така и специалностите, които трябва да бъдат защитени, тъй като не са привлекателни за кандидат-студенти, но са необходими за страната. Действащите разпоредби не позволяват на ВУЗ да развива бизнес, което е пречка за създаването на компании или прилагането на технологичен трансфер.

²⁸ Наука и образование за интелигентен растеж - 2020, 2014-2020

Фигура 6: Модел за стартър след университетска програма по предприемачество с финансиране; Източник: авторово изображение

Основен фактор за успеха в подпомагане на университетското предприемачество се крие в сътрудничеството с частния сектор /професионалния бизнес (Фиг. 6). Мрежите от стимули за включване нуждите на частния сектор в университетски учебни програми, биха могли да се окажат ценни за повишаване ефективността и ефикасността в подпомагане стартирането на бизнес ²⁹. Също така, обменът на добри практики на по-

²⁹ Папазов & Михайлова, 2012

съвременни методи на преподаване ще позволи напредък и иновации. За пример, през 2009 г. в България бе проведено проучване с производители на млечни продукти, малки винарни, търговци на дребно с хранителни и нехранителни продукти, за да се изследва именно използването на съвременните методологични подходи за бизнес планиране³⁰. Резултатите показаха слабо познаване на основните методични средства. Следователно, това трябва бъде стимул и за студенти и изследователи, за да започнат да се правят корекции в правилната насока. Правительство и ВУЗ трябва да работят съвместно в разработването на системи за мониторинг и оценка, които да изяснят ефективността от подпомагането на университетските програми по предприемачество и разкрият необходимостта от промени. На институционално ниво са представени няколко препоръки. По-конкретно, ВУЗ в България могат да засилят ролята си за насърчаване финансирането на предприемаческото образование чрез:

- Визия, която да включва широка дефиниция за предприемачество. Предприемачеството е много повече от самото стартиране на бизнес - то е и начин на мислене за създаване на устойчива във времето промяна;
- Програмите по предприемачество трябва да подкрепят и да бъдат съобразени с общите предприемачески цели и стратегия на университета;
- ВУЗ трябва да отделят бюджетни средства за насърчаване на предприемаческите си програми;
- ВУЗ трябва да създаде инфраструктура, която да подпомага предприемаческото образование, студенти - предприемачи и преподавателите;
- Разрешаване на използването и усвояване средства от структурните фондове на ЕС за финансиране на инициативи за предприемаческо образование във ВУЗ;
- Включване на цели и съответно оценяване на резултати от разпространение на предприемаческото образование;
- Инициране на европейски програми за обмен/ мобилност на преподаватели по предприемачество в цяла Европа;
- ВУЗ трябва да включват вече завършили свои възпитаници активно в усилията за насърчаване на предприемаческото образование и изграждане на силни мрежи в регионалната общност;

³⁰ Папазов & Михайлова, 2012

Предвид обхвата на изследването, **като научен принос** от емпиричното изследване може да се посочи **установената корелацията, че предприемаческите намерения на изстудените студенти са повлияни положително от личните им нагласи, от техния поведенчески контрол, както и от оказана подкрепа на близки и приятели.** Доказана е изследователската теза е, **че българското университетско образование по предприемачество постига значително ниво на успех във влиянието, което има над предприемаческите намерения на студентите.** Анкетираните студенти ясно показват в отговорите си изразен интерес както към предприемаческа кариера, така и в намеренията си да започнат собствен бизнес след дипломиране, т.е. образованието по предприемачество формира в учащите чувство на толерантност като възможен вариант за професионално развитие. Въпреки че студентите са по-склонни в избора си към предприемачество отколкото към щатна работна длъжност, може да се каже, че проведеното обучение е улеснило тяхната кариерна ориентация, като ги мотивира да разглеждат предприемачеството по-сериозно като потенциален път в професионалната си кариера.

На ниво правителствени действия, предприемачеството и обучението по предприемачество са приоритет в националната програма за развитие. Българската национална програма за 2025 г. на Министерство на образованието и науката и други политически документи подчертават необходимостта от включване на обучението по предприемачество в различни образователни нива. В почти всички правителствени документи и наредби (Визия 2025, Политика за висшето образование, Търговска политика 2003) се акцентира върху необходимостта за самостоятелна заетост, но общо определение за предприемачество и това какви умения да развива в студентите, като че ли липсва. В резултат на това, университетите се базират на собствена ориентация за предприемачество, последвана от по-широко обхватни бизнес курсове/специализации/учебни програми по предприемачество, които се прилагат в страната. Според Файол и Гейли (2008), важно е първо да се даде точно определение какво включва предприемачеството и какво е неговото образование (и какво не е)³¹. Такава дефиниция е като отправна точка при избора напр. на образователни ресурси или обществени инициативи. Понастоящем, българските ВУЗ изпитват затруднения в превеждането на

³¹ Fayolle & Gailly, 2008

държавната политика на институционално ниво и преминаването от макро цели към конкретни програмни цели за развитието на предприемаческото обучение.

Общ принос и практически насоки от изследването са свързани със статуса на предприемаческите програми в ВУЗ по отношение на усилията да се приспособяват към по-практическо преподаване на предмета предприемачество (т.е. да образуват в определена професия = професионален бакалавър, подобно на университетите за професионален бакалавър в Холандия, Германия или Австрия). Най-общо университетите в България са с теоретичен характер или ориентирани към изследователска дейност, т.е. те са по-подготвени да обучават по предмета предприемачество отколкото за самото предприемачество. Според заключенията в глава 4 и 5 е видно, че българското предприемаческо образование допринася за насърчаване на предприемачеството, като влиянието му се наблюдава най-вече в промените на поведението на студентите - напр. промяна в интересите и нагласите, за разлика от практическите умения за създаване на нов бизнес. Като цяло е установено положително въздействие на курсовете по предприемачество в България. Липсва обаче връзка между поведенческите качества, намеренията и конкретните предприемачески действия. Това, което все още е под въпрос, е устойчивостта на тези намерения, когато студентите действително се изправят пред реалния свят на предприемачеството. Това означава, че стремежът за насърчаване на предприемачеството, както се подчертава във всички правителствени документи, трябва да се осъществи с практически интервенции точно в областите, които се очаква че ограничават опитите за стартиране на собствен бизнес.

В заключение, настоящото изследване не е имало за цел да предостави доказателства дали увеличения предприемачески интерес ще се превърне действително в реално стартираща фирми. В глава 2 беше използвана ТПП, която се оказа валидна и сред българските студенти, демонстрирайки универсалната си значимост. Това предполага, че предприемачеството, независимо от контекста, почива на едни и същи принципи. Във всички варианти обаче се крие въпроса за хармонизирането на учебните цели, времето на оценка на резултатите и самия краен резултат - нов стартиращ бизнес, нови открити работни места и т.н.. Като се има предвид периода 5 до 10 години, за който обикновено се казва, че завършилите студенти правят опит да стартират бизнес, този проблем може да бъде решен с друго по-разширено, по-продължително проучване, което проследява

професионалното развитие на завършилите и помага да се установи устойчивостта на предприемаческите намерения, формирани през университетските години.

Основните научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд:

1. Проучени, обобщени и интегрирани са основни теоретични постановки в специализираната научна литература за значението и ролята на университетското образование по предприемачество в различни страни по света, в това число България. Изведени са самостоятелни оригинални доказателства за приложението на ТПП, която се оказва валидна сред българските студенти, демонстрирайки универсалната си значимост.
2. Чрез самостоятелна оценка на различни методически изследователски инструменти е избрана адекватна информационна и методологична база на изследването, както и съответстващата ѝ методика за установяване влиянието и значението на българското университетско образование по предприемачество в България. Дисертационното изследване допринася и за цялостната образователна литература и изследователски усилия в България, като изяснява ролята (и ограниченията) на обучението по предприемачество в насърчаването на завършилите предприемачество.
3. Осъществено е самостоятелно изследване чрез апробиране на методика за българското университетско образование по предприемачество, повлияно от политически, икономическата, социални и технологични фактори, типични за второто десетилетие на 21 век в България. Въз основа на изследваните променливи е представена авторова интерпретация и анализ на получените данни.
4. На базата на анализи е представен модел на автора за университетска програма по предприемачество с финансиране, където ВУЗ имат задача да стимулират създаването на стартапи и същевременно могат да го прилагат като механизъм за самофинансиране. В по-голямата си част приносите на изследването са специфични за контекста в България.

6. СПРАВКА ЗА ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Todorova, T. (2020). Effects of graduate entrepreneurship education in Bulgaria. *VUZF REVIEW*, 5(1), 3-10. Retrieved from <https://papersvuzf.net/index.php/VUZF/article/view/101>
- Todorova, T. (2020). Interest Group Influence: Public Consultations and EU policy making. *VUZF Money & Culture*, 1 (1), ISSN 2683-0965, 71-88, <https://sites.google.com/vuzf.bg/money-and-culture/2020?authuser=0>
- Todorova , T. (2020). Lobbying influence: public consultations and EU policy making. *VUZF Review*, 5(3), 3-12. <https://doi.org/10.38188/2534-9228.20.3.01>, <https://papersvuzf.net/index.php/VUZF/article/view/120>

СПИСЪК С ВКЛЮЧЕНИ ФИГУРИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Фигура 1: Растеж на БВП в България, 2013-2023

Фигура 2: Разходи на правителството за образование

Фигура 3: Държавни разходи за образование в България, 2007-2016 г.

Фигура 4: Брой записани студенти в ВУЗ за 2019

Фигура 5: Фактори, влияещи върху завършилите предприемачество

Фигура 6: Разпределение по ВУЗ в проценти

Фигура 7: Разпределение на анкетираните ВУЗ

Фигура 8: Предишен опит в собствен бизнес

Фигура 9: Хистограма по възраст

Фигура 10: Разпределение по пол

Фигура 11: Кростабулиране собствен бизнес / бъдещ предприемачески план

Фигура 12: Процент предпочитания за щатна работа

Фигура 13: Процент предпочитания за собствен бизнес

Фигура 14: Предпочитание за предприемаческа кариера

Фигура 15: Кростабулиране ВУЗ/ умения и знания за стартиране на собствен бизнес

Фигура 16: Кростабулиране ВУЗ/ умения и знания за щатна работа

Фигура 17: Обучение по предприемачество

Фигура 18: Опит на щатно работно място

Фигура 19: Предишен опит собствен бизнес

Фигура 20: Опит в предприемачество

Фигура 21: Разпределение по пол на предпочитания за предприемачество

Фигура 22: Корелация на променливи величини

Фигура 23: Корелация на променливи – обществени ценности / увереност за стартиране на нов бизнес

Фигура 24: Намерения за предприемачество, ANOVA

Фигура 25: Модел на университетска програма за стартър с финансиране

Таблица 1: Програми по предприемачество във ВУЗ, 2019/2020

Таблица 2: Брой анкетираните

СПИСЪК С ПРИЛОЖЕНИЯ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПРИЛОЖЕНИЕ 1: ВУЗ ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ ПРОГРАМИ И ЦЕЛИ

ПРИЛОЖЕНИЕ 2: АНКЕТА ЗА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ НАМЕРЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ 3: АНКЕТА ЗА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ НАМЕРЕНИЯ (IN ENGLISH)

ПРИЛОЖЕНИЕ 4: ДОПЪЛНИТЕЛНИ ДАННИ / ИЗСЛЕДВАНИЯ ПО ТЕМАТА

ПРИЛОЖЕНИЕ 5: ДОПЪЛНИТЕЛНИ ФИГУРИ / ТАБЛИЦИ

ПРИЛОЖЕНИЕ 6: КОНСУЛТАЦИИ С ЕКСПЕРТИ

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Декларирам, че настоящият дисертационен труд е изцяло авторски продукт и в неговото разработване не са ползвани, в нарушение на авторските им права на чужди публикации и разработки.

Дата:

Подпис: